

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 31-01-2021

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 21-02-2021

Kitap İncelemesi / Book Review



INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND
TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 3, ISSUE 5, P. 125-
130.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 3, SAYI 5, S. 125-
130.

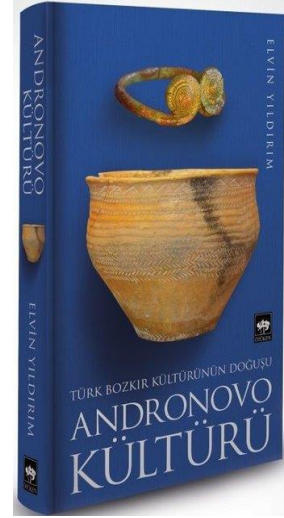
Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü

Yıldırım, Elvin (2020). Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü, İstanbul:
Ötüken Yayınları, 356 s. ISBN: 978-605-155-920-9.

Beytullah KOCABAŞ¹

Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü adlı eser İstanbul Aydın Üniversitesi'nde öğretim üyesi Doç. Dr. Elvin Yıldırım tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Ağustos 2020'de Ötüken Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Türk toplulukları yaşamış oldukları Türkistan coğrafyasında asırlar boyunca bir kültür inşa etmişlerdir. Bozkır kültürü çerçevesi içinde yer alan Türkler, ilk olarak Altay Dağları ile Sayan Dağları'nın güneybatısındaki düzlüklerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kafesoğlu, 2011: 49). Minusinsk bölgesindeki Afanasyevo Kültürü'nü takip eden Andronovo Kültürü'nün Proto-Türklerin temsilcisi olduğu söylenebilir (Taşağıl, 2016: 45).



S.V. Kiselev ve S.S. Çernikov'un görüşüne göre göçebe ve savaşçı bir toplum olan Andronovo insanı Türklerin ataları olarak görülmüştür. Andronovo Kültür çevresi M.Ö. 2000'in ortalarından itibaren geniş bir alana yayılmıştır. Baykal Gölü'nden Don Nehri'ne; Ural Bölgesi'nden Harezmi bölgesinin güneyine kadar olan alanda Andronovo Kültürü'nün özelliklerinden olan at ve koyun besleme alışkanlığı görülmektedir (Kafesoğlu, 2011: 50-51). Yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde Andronovo Kültürü'nün Doğu Kazakistan'dan

¹ Yeni Türk Dili A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi, KAYSERİ. Orcid No: 0000-0002-0692-5157

yayılmış olabileceği düşünülmektedir. Andronovo Kültürü'ne ait maddi unsurlar arasında çok sayıda süs eşyası, giysiler, evcil hayvanlara ait kemikler, kap kacak, çömlek, savaş aletleri vb. gibi dönem açısından oldukça gelişmişlik gösteren malzemeler bulunmuştur (Kafesoğlu, 2011: 307; Taşağıl: 2016: 47-48). *Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü* adlı eser Önsöz, Kısaltmalar, Kaynak Tahlili, Giriş, Andronovo Kültürü'nün Yayılma Alanları, Andronovo Kültürü'nün Etnik Kökeni ve Erken Göçerlerle İlişkisi, Andronovo Toplumunda Mezar Defin Özellikleri ve Din İnanışları, Andronovo Kültürü'nde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Sonuç, Ekler, Kaynaklar ve Dizin bölümü olmak üzere toplam on iki bölümden oluşmuştur.

Elvin Yıldırım, çalışmanın *Önsöz* (ss.11-12) bölümünde Türk tarihinin yazılı döneminden önceki devirlerde Türklere ait olan arkeolojik eserlerin büyük bir ehemmiyet taşıdığını ancak bu arkeolojik çalışmaların yayınlanmasının Türkiye'de büyük bir eksiklik olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca tarihsel olarak M.Ö. 1700-1200 arasında tarihlendirilen Andronovo Kültürü'nün son yapılan arkeolojik çalışmalar ışığında daha da geriye gidebileceğini ifade etmiştir. Andronovo Kültürü'nün genel tanımını, hangi coğrafyalarda etkili olduğu ve hangi türden malzemelerin yer aldığından bahsedilmiştir. Yazar, Andronovo Kültürü hakkında yapmış olduğu hem saha çalışmalarında hem de diğer çalışmalarında kendisine yardımcı olanlara teşekkür etmiştir. *Kısaltmalar* (ss. 13) bölümünde yararlanılan eserler ve diğer kısaltmaların isimleri açıklanmıştır.

Kaynak Tahlili (ss. 15-18) bölümünde Andronovo Kültürü hakkında yapılmış olan çalışmalar sırasında en önemli kaynaklar arasında kurganlar ve yerleşim yerlerinden elde edilen antropolojik ve arkeolojik malzemelerin yer aldığını belirtmiştir. Bu çalışmaların Rus ve Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerine bağlı arkeolog, etnograf ve antropologlar tarafından yayınlanmış olan dergi ve kitaplardan bahsedilmiştir. Andronovo Kültürü'nün diğer kültürlerle olan ilişkisi ve devamı niteliğinde olan kültürün Çin kaynaklarından elde edilen verilerin büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Bir diğer kaynak eser olarak da Arap seyyahların yapmış olduğu seyahatnameler ve Türk geleneklerini anlatan önemli eserlerin ana kaynak olduğu dile getirilmiştir.

Çalışmanın 19-37. sayfaları arasında *Giriş "Andronovo Kültürü'ne Genel Bir Bakış"* bölümü ele alınmıştır. Bu bölüm üç kısımdan meydana getirilmiştir: Birinci kısımda (ss. 19-26) Andronovo Kültürü'nün yayıldığı coğrafya tanıtılmıştır. Andronovo Kültürü'ne gelinceye kadar olan süreçte diğer kültürler tanıtılmış, hangi coğrafyalarda, bu kültürlerin hangi tarihler arasında vuku bulduğu, hangi maddi unsurların oluştuğu anlatılmıştır. Andronovo

Kültürü'nün başlangıcından sonra değişen ekonomik ve kültürel yapıya bağlı olarak Bozkır Kültürü'nün doğmuş olduğunu ifade edilmiştir. Andronovo Kültürü üzerine araştırma yapan kişilerden bahsedilmiştir. İkinci kısımda (ss. 26-29) Andronovo Kültürü'nün tanımı ve temel özelliklerinin üzerinde durulmuştur. Andronovo isminin nereden geldiğini, hangi tarihten itibaren bu ismin kullanıldığı ve bu kültürün anavatanın neresi olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Bulunan arkeolojik kalıntılardan bahsedilmiş, ekonomik açıdan Andronovo kültürüne mensup toplulukların ne işlerle meşgul oldukları, yiyecek olarak neler tükettikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü kısımda (ss. 29-37) Andronovo Kültürü'nün kronolojisi ve safhaları meselesi konu edinilmiştir. Bu kültürün ismi henüz konulmadan bu kültüre ait ilk çalışmalar ne zaman, kimler tarafından ve hangi bölgede yapıldığı irdelenmiştir. Andronovo Kültürü'nün safhaları açısından araştırmacıların ortaya koydukları görüşler belirtilmiştir. Ukrayna bölgesinde elde edilen Andronovo Kültürü'ne ait ögeler resimlerle gösterilmiştir.

Çalışmanın 39-175. sayfaları *Andronovo Kültürü'nün Yayılma Alanları* bölümünden meydana gelmektedir. Bu bölümün giriş kısmında Andronovo Kültürü'nün genel olarak hangi bölgeleri kapsadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit etme konusunda abideler ve yapılan arkeolojik çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur. Harita üzerinden Andronovo Kültürü'nü benimseyen toplumun göç yolu verilmiştir. Birinci kısımda (ss. 44-115) Kazakistan coğrafyasında yer alan Andronovo Kültürü'ne ait maddi unsurlar konu edinilmiştir. Andronovo Kültürü açısından en geniş maddi unsurların yer aldığı coğrafya Kazakistan coğrafyası olmuştur. Kazakistan coğrafyasının genişliği sebebiyle Yıldırım, Kazakistan coğrafyasında yer alan Andronovo Kültürü'ne ait unsurları Orta Kazakistan, Batı Kazakistan, Doğu Kazakistan, Kuzey Kazakistan ve Güney Kazakistan olmak üzere beş grupta tasnif etmiştir. Kazakistan'da Andronovo Kültürü üzerine çalışma yapmış kişiler kronolojik olarak verilmiştir. Orta Kazakistan bölümü Nura (Federovo), Atasu ve Begaz Dandıbay dönemi olmak üzere üç dönemde incelenmiştir. Nura (Federovo) safhası 9 gruptan; Atasu safhası 11 gruptan ve Begaz Dandıbay safhası 8 gruptan meydana gelmiştir. Bu coğrafyalarda yer alan mezar taşları, çömlekler, kurganlar, iskeletler vb. gibi maddi unsurlar tespit edilmiştir. Doğu Kazakistan bölümünde 14 grupta kurganlar incelenmiştir. Ayrıca Doğu Kazakistan bölümünde 15 tane yerleşim yeri hakkında bilgi verilmiştir. Batı Kazakistan bölümünde 3 tane kurgan ve 3 tane yerleşim yeri incelenmiştir. Yerleşim yerlerinde çok sayıda çömlek parçası, evcil hayvanlara ait kemikler ve süs eşyaları tespit edilmiştir. Kuzey Kazakistan bölümü erken dönem (Federovo safhası), orta dönem (Alakul safhası) ve son dönem (Zamareyev safhası) şeklinde incelenmiştir. Erken döneme (Federovo safhası) 4 mezar taşı;

orta döneme (Alakul safhası) 3 mezar taşı, 1 yerdeki yerleşim kalıntıları, 2 bölgede yerleşim ve 1 tane kurban alanı dâhil edilmiştir. Son dönemde (Zamareyev safhası) 10 yerleşim yeri ve 2 tane mezar incelenmiştir. Güney Kazakistan ve Yedisu bölümünde 8 mezarlıkta yer alan mezarlar ve arkeolojik bir site tespit edilmiştir. Ayrıca 1 tane yerleşim yerinin varlığı da tespit edilmiştir. Mezarlarda ve yerleşim yerlerinde Tunç Çağı'ndan kalma bakır eşyalar, çömlekler elde edilmiştir. İkinci kısımda (ss. 116-123) Urallar ve Batı Orman Bozkır Sahası'nda tespit edilen maddi unsurlar ele alınmıştır. Bu bölgede tespit edilen Andronovo Kültürü'ne ait bulgular; Çelyabinsk-Şadrinsk-Kurgan bölgeleri, Magntogorsk-Troitsk-Kustanay bölgeleri ve Sol İletsk-Orsk-Aktöbe bölgeleri olmak üzere incelenmiştir. Andronovo Kültürü'nün yerleşim yerleri liste hâlinde verilmiş ve harita üzerinden gösterilmiştir. Üçüncü kısımda (ss. 124-130) Çelyabinsk-Şadrinsk-Kurgan bölgesinde yer alan mezarlıklar ve yerleşim yerleri incelenmiştir. Bölgede yapılan kazı çalışmalarından sonra ortaya çıkan kilden yapılmış ürünler, süs eşyaları ve kesici aletler gösterilmiştir. Dördüncü kısımda (ss. 130-133) Magntogorsk-Troitsk-Kustanay bölgesi ele alınmıştır. Bu bölgedeki mezarlıklar, yerleşim yerleri ve kazı çalışmalarının kimler tarafından yürütüldüğü hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci kısımda (ss. 133-138) Sol İletsk-Orsk bölgesinde mevcut olan mezarlıklar ve yerleşim yerleri incelenmiştir. Mezarlık kazılarını yapan araştırmacılar hakkında bilgi verilmiş ve mezarlıktan çıkan çömlekler ve diğer maddi unsurlar resmedilmiştir. Altıncı kısımda (ss. 139-155) Güney Sibirya coğrafyasında yer alan Andronovo Kültürü'ne ait bulgular ele alınmış ve resmedilmiştir. Bölgenin coğrafi sınırları hakkında bilgi verilmiş ve bu bölgeye Andronovo Kültürü'nün hangi bölgeden gelmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Mezarlıklar ve abideler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Yedinci kısımda (ss. 155-162) Kırgızistan'ın coğrafi şartları ele alınarak bölgede arkeolojik malzemelerin yoğunluğundan bahsedilmiştir. Arkeolojik çalışmaların hangi tarihler arasında yoğun olduğu ve kimler tarafından yapıldığı hakkında bilgi verilmiştir. Bu sahadaki Andronovo Kültürü; Federovo Safhası ve Genç Tunç Dönemi Safhası olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Andronovo Kültürü'ne ait olduğu düşünülen çömleklerin ve kesici aletlerin çizimlerine yer verilmiştir. Sekizinci kısımda (ss. 163-175) Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan sahasında yapılan kazı çalışmaları neticesinde Andronovo Kültürü varlığının tespit edildiği ancak bölgenin Andronovo Kültürü'ne dair müstakil çalışmaların yetersiz olduğu dile getirilmiştir. Özbekistan sahasında yapılmış olan kazı çalışmaları hakkında bilgiler verilmiş ve yapılan kazı sonuçlarında Andronovo Kültürü'ne dair atfedilen süs eşyalarının çizimlerine yer verilmiştir. Türkmenistan sınırları içerisinde de iki yerleşim yerinde Andronovo Kültürü'ne özgü çömlek parçalarının elde edildiği söylenmiştir. Tacikistan topraklarında az da olsa mezarlar tespit edilmiştir.

Çalışmanın 177-214. sayfaları *Andronovo Kültürü'nün Etnik Kökeni ve Erken Göçerlerle İlişkisi* bölümünü içermektedir. Bu bölümün birinci kısmında (ss. 179-193) Andronovo Kültürü'nün etnik kökeni hakkındaki meseleler tartışılmıştır. Andronovo Kültürü'nün hangi coğrafyalarda görüldüğü üzerinden yola çıkılarak araştırmacıların farklı görüşleri ortaya koyulmuştur. Çin, Asur, Grek ve Pers kaynaklarındaki yazılı belgelerden hareketle geçmişinin ne zamana kadar götürebileceği üzerine yorumlamalar yapılmıştır. Diğer kültürler ile arasındaki münasebet ele alınmıştır. İkinci kısımda (ss. 193-198) Andronovo Kültürü'nde yerleşik hayattan bozkır kültürüne geçiş konusu ele alınmıştır. Medeniyet, göçebe, barbar, kültür kavramlarının araştırmacılar için ne ifade ettiği dile getirilmiştir. Bozkır kültür coğrafyasının hangi bölgeleri kapsadığı ve iklim şartlarından bahsedilmiştir. Üçüncü kısımda (ss. 199-208) Andronovo Kültürü'nden ilk Türk devletlerinin tarih sahnesine çıkış süreci anlatılmıştır. Dördüncü kısımda (ss. 208-214) Türk tamgaları ile Andronovo Kültürü arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkler arasında önemli bir kavram olan tamga/damgalar ile Andronovo Kültürü'ne ait olan maddi unsurların üzerinde yer alan işaretlerin önemli bir unsur olduğu düşünülmüştür. Bazı tamgalardan örnekler verilmiştir.

Çalışmanın 217-247. sayfaları *Andronovo Toplumunda Mezar Defin Özellikleri ve Din İnanışları* bölümünü kapsamaktadır. Birinci kısımda (ss. 219-231) kurganların yapı özellikleri ve ölü gömme uygulamaları anlatılmıştır. Diğer kültürlerle olan ilişkiler irdelenmiş ve ölü yakma ritüelinin tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. İkinci kısımda (ss. 231-232) kurganlardan elde edilen arkeolojik malzemeler dinî bakımından değerlendirilmiştir. Üçüncü kısımda (ss. 233-247) heykeller, petroglifler ve dinî bağlantılar ele alınmıştır. Andronovo Kültürü'ne atfedilen insan figürlerinin resimleri verilmiştir. İnsan figürlerinin yanı sıra kaya resimlerinin varlığı da bu kısımda ele alınmış ve kaya resimlerinde çeşitli hayvan figürlerinin olduğu resmedilmiştir.

Çalışmanın 249-304. sayfaları *Andronovo Kültürü'nde Sosyal ve Ekonomik Hayat* bölümünü oluşturmaktadır. Birinci kısımda (ss. 251-259) Andronovo Kültürü'nde sosyal hayat konu edinilmiştir. Aile yapısı, yerleşim meskenleri, tüketim ürünleri, mutfak araç-gereçleri, elbise türleri, madencilik ve oyun araç-gereçleri hakkında bilgi verilmiştir. Meskenler ve giysi parçalarından örnekler gösterilmiştir. İkinci kısımda (ss. 259-274) Andronovo Kültürü'ndeki giysiler ve süs eşyalardan bahsedilmiştir. Özel olarak kadın giysilerinden ve kadınların kullanmış oldukları süs eşyalarının tasvirleri verilmiştir. Üçüncü kısımda (ss. 274-279) Andronovo Kültürü'nde kullanılmış olan araç-gereçler ve silahlar incelenmiştir. Avcı toplum anlayışına geçilmesiyle birlikte Andronovo erkekleri iyi birer savaşçı hâline gelmiştir. Bu

dönemde yapılmış olan araç-gereçlerin hem tarım hem de savaş aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Dördüncü kısımda (ss. 280-286) Andronovo Kültürü'nden kalmış kap kacakların hangi maddeden yapıldığı, ne gibi türlerinin olduğu ve hangi alanlarda kullanıldığına dair bilgiler verilmiş olup resimlerle gösterilmiştir. Beşinci kısımda (ss. 286-304) Andronovo Kültürü'nde ekonomiden bahsedilmiştir. Bu kültürün bozkır kültürünün doğuşunu simgelemesinden göçebeler arasında hayvancılık ve tarımın büyük oranda ekonomik geçim kaynağının temelini oluşturduğu söylenebilir. Öte yandan Andronovo Kültürü'nün madencilik alanında da önemli bir ekonomik güç olduğu ifade edilmiştir. Yıldırım, yapmış olduğu saha çalışmalarında çekmiş olduğu madencilikle ilgili fotoğrafları bu kısımda yer vermiştir. Çalışmanın 305-311. sayfaları *Sonuç* bölümünden meydana gelmektedir. Genel Türk Tarihi açısından önemli bir noktada olan Andronovo Kültürü'nün hangi tarih aralığını kapsadığı, hangi coğrafyalarda yer edinmiş olduğu, diğer kültürlerle olan ilişkisi, sosyal ve ekonomik hayatın nasıl idare olduğunun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın 313-318. sayfaları *Ekler* bölümünü kapsamaktadır. Bu bölümde, Yıldırım'ın saha çalışması sırasında müzelerden Andronovo Kültürü'ne ait çekmiş olduğu 13 fotoğraf yer almaktadır. Çalışmanın 319-343. sayfaları *Kaynakça* bölümünü kapsamaktadır. Eserin çeşitli kaynaklardan oluşmuş geniş bir literatüre sahip olduğu görülmektedir. Çalışmanın 345-356. sayfaları *Dizin* bölümünü kapsamaktadır.

Türkiye'de Genel Türk Tarihi üzerine çalışmış olan İbrahim Kafesoğlu, Bahaeddin Ögel, Ahmet Taşağıl gibi araştırmacılar eserlerinde Andronovo Kültürü'nden bahsetmişlerdir ancak Türkiye'de Andronovo Kültürü hakkında müstakil olarak çalışma yapılmamıştır. Elvin Yıldırım yapmış olduğu saha çalışmaları neticesinde ana kaynaklara birinci elden ulaşarak Genel Türk Tarihi alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Saha çalışmalarında çekmiş olduğu fotoğrafları eserde kullanarak, okuyucunun malzemeleri somut olarak görmesini sağlamış, esere görsel zenginlik kazandırmıştır. Yapmış olduğu bu önemli çalışma için Doç. Dr. Elvin Yıldırım hocamıza teşekkür ederiz.

Kaynakça

Kafesoğlu, İbrahim (2011). *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Taşağıl, Ahmet (2016). *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Elvin (2020). *Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.